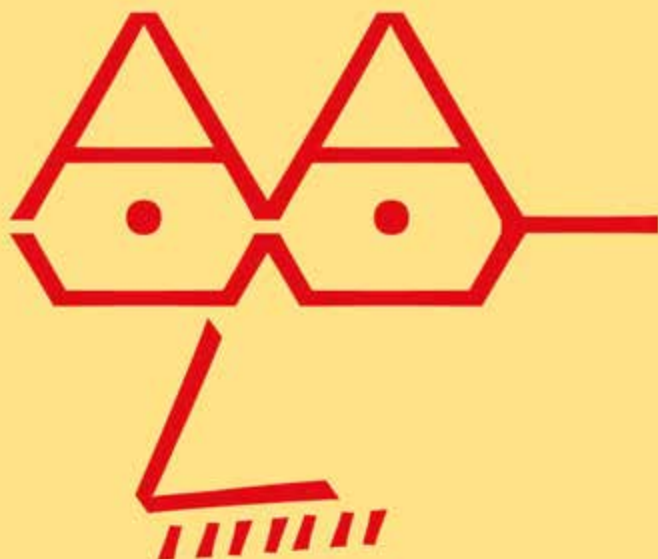

Joan Fuster i les Ciències Socials al País Valencià

Rafael Xambó i Joan Torres-Palomares, eds.

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

JOAN FUSTER I LES CIÈNCIES SOCIALS
AL PAÍS VALENCIÀ

Rafael Xambó i Joan Torres-Palomares (ed.)

JOAN FUSTER I LES CIÈNCIES SOCIALS AL PAÍS VALENCIÀ

*Encarna Canet, Margarida Castellano, Rafael Castelló, Josepa Cucó, Josep Vicent Frechina,
Ernest Garcia, Arantxa Grau, Francesc J. Hernández Dobón, Marcela Jabbar, Aina Koda,
Alexis Lara, Ramón Llopis, Ximo López, Toni Mollà, Albert Moncusí, Gustau Muñoz,
Isaura Navarro, Guillem Ninyoles, Sandra Obiol, Laura Peris Bolta, Vicent Pitarch,
Raquel Ricart, Antoni Rico, Isabel Rosa Roig, Xavi Sarrià, Francesc Signes, Rosa Solbes,
Vicent Torrent, Alicia Villar, Rafa Xambó*

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Aquesta obra està sota una Llicència Creative Commons
Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional.

© Del text: els autors i les autores, 2024

© D'aquesta edició:
Universitat de València, 2024

Correcció:
Transcripció coloquis: Elies Boscà
Maquetació: Letras y Píxeles, SL
Imatge de la coberta: Cèsar Amiguet

ISBN Paper: 978-84-9133-661-7
ISBN PDF: 978-84-9133-662-4
<http://doi.org/10.7203/PUV-OA-662-4>

Edició digital

ÍNDEX

Ponents.....	9
Salutació del degà de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, Albert Moncusí	13
Introducció: Joan Fuster i les ciències socials al País Valencià	15
Primera part. Nosaltres, els valencians	25
Presentació	27
Conferència: Joan Fuster o la invenció de la identitat	30
Taula rodona: Joan Fuster i la sociologia valenciana	42
Segona part. Llengua, societat i cultura popular	59
Conferència: La llengua catalana i la dinàmica del país.....	61
Taula rodona: Joan Fuster i la cultura popular	76
Tercera part. Joan Fuster i el feminisme	97
Conferència: ¿De veritat Fuster va escriure poc sobre les dones?.....	99
Taula rodona: Joan Fuster i el feminisme	125
Quarta part. Economia, política i societat.....	151
Conferència: Llegir Fuster al segle XXI.....	153
Taula rodona: La influència política del pensament de Fuster.....	175
Cinquena part. La influència de Joan Fuster en la sociologia i l'antropologia social en l'actualitat	195
Taula rodona: Joan Fuster i les ciències socials avui dia.....	197

PONENTS

Encarna Canet (Cullera, 1969): Treballadora social, màster en Igualtat en l'Àmbit Públic i Privat i doctora per la UV. Actualment és professora del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Facultat de Ciències Socials de la UV.

Margarida Castellano (Torrent, 1981): Llicenciada en Filologia Anglesa i Catalana i doctora en Filologia per la UV. És professora de la Facultat de Magisteri de la UV. Premi Joan Fuster d'assaig l'any 2017 amb l'obra *Les altres catalanes: memòria, identitat i autobiografia en la literatura d'immigració*.

Rafa Castelló (Carcaixent, 1964): Llicenciat en Ciències Econòmiques i Empresariales i doctor en Sociologia. Professor del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la UV. Ha centrat el seu treball en l'estudi de la identitat i l'estructura del País Valencià, així com en recerques al voltant de la sociolingüística.

Josepa Cucó (València, 1950): Catedràtica d'Antropologia Social de la UV. Ha treballat en camps de recerca com el camperolat, l'associacionisme o els processos urbans. Membre numerari de l'IEC des del 2011.

Josep Vicent Frechina (Massalfassar, 1976): Crític musical especialitzat en músiques de la Mediterrània. Ha estat jurat dels Premis Ovidi, dels Premis Sons de la Mediterrània i de la primera edició dels Premis Temps de les Arts. Col·labora en diversos mitjans i ha publicat obres com *La Cançó en valencià. Dels repertoris tradicionals als gèneres moderns* (2011) o *Pensar en vers. La cançó improvisada als països de la Mediterrània* (2014).

Ernest Garcia (Alacant, 1948): Professor emèrit de la UV i primer degà de la seua Facultat de Ciències Socials. Catedràtic de Sociologia. Membre de l'Estructura de Recerca Interdisciplinària en Sostenibilitat (ERISOST). És autor, entre d'altres, de *Les cendres de maig*, Premi Joan Fuster d'assaig (1983); autor de *El trampolí faústic* (1995); i *Medio ambiente y Sociedad* (2004).

Arantxa Grau (València, 1975): Llicenciada en Sociologia i doctorada en Ciències de l'Educació. És professora del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la UV. Especialitzada en camps com la sociologia de la salut, la sociologia de les sexualitats i la de gènere.

Francesc J. Hernández Dobón (València, 1959): Professor jubilat de la UV, del Departament de Sociologia i Antropologia social i de l'Institut de Creativitat i Innovacions Educatives, on ha participat en línies d'investigació com la sociologia de l'educació, la teoria sociològica i la sociologia del llenguatge.

Marcela Jabbaz (Mar del Plata, 1962): Doctora en Sociologia i professora de la UV, on imparteix docència en estudis de grau i en el màster universitari en Gènere i Polítics d'Igualtat. A més, també ocupa el càrrec de vicedegana d'Igualtat, Cultura i Participació de la Facultat de Ciències Socials de la mateixa universitat.

Aina Koda (Polinyà de Xúquer, 2003): Rapera i estudiant de periodisme a la Universitat Jaume I. Va obtindre el premi revelació el 2021 als Premis Ovidi Montllor de la música en valencià, a més del Premi Cases de la Música del Concurs Sona9 el 2022.

Alexis Lara (Algemesí, 1989): Llicenciat en Sociologia per la UV. Fundador de La comarca científica, portal web que analitza les comarques valencianes des de les ciències socials.

Ramón Llopis (Alzira, 1967): Doctor en Sociologia i catedràtic de la Facultat de Ciències Socials de la UV. Ha centrat el seu camp d'anàlisi en àrees com la sociologia de la cultura, així com les relacions entre consum, estructura i canvi social.

Ximo López (Benimàmet, 1977): Llicenciat en Història i doctor en Història Moderna. Especialitzat en conservació i gestió del patrimoni cultural. Secretari autonòmic de cultura (2022-2023).

Toni Mollà (Meliana, 1957): Doctor en Sociologia. Va ser cap de Planificació de la Direcció de Radiotelevisió Valenciana (RTVV). Ha col·laborat en diversos mitjans de comunicació, com *El Temps*, *Levante-EMV*, *El Punt*, *La Vanguardia*, *El Periódico* etc., i és autor de diversos assajos sobre sociolingüística, comunicació, l'obra de Joan Fuster, etc.

Albert Moncusí (Reus, 1972): Doctor en Antropologia Social i professor del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la UV. Autor de textos que versen sobre temes com el patrimoni cultural, espais públics i immigració, convivència urbana, etc.

Gustau Muñoz (València, 1951): Assagista, traductor i editor. Codirector de la revista *L'Espill* i col·laborador de publicacions com *Saó*, *El Temps* o *Afers*. Té diversos llibres al voltant de l'obra de Joan Fuster.

Isaura Navarro (València, 1973): Advocada. Consellera d'Agricultura, Desenvolupament Rural, Emergència Climàtica i Transició Ecològica de la Generalitat Valenciana (2022-2023).

Guillem Ninyoles (València, 1984): Grau en Sociologia per la UV. Màster en Anàlisi Política per la UOC (2017). Doctorand en Ciències Socials per la UV.

Sandra Obiol (Alcoi, 1977): Doctora en Sociologia per la UB i professora del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la UV. Ha centrat la seua recerca en la sociologia del treball i de la família, fonamentalment.

Laura Peris Bolta (Meliana, 1992): Historiadora i doctoranda d'Història Medieval per la UV.

Vicent Pitarch (Vila-real, 1942): Filòleg i sociolingüista. Doctor en Filologia Catalana. Membre de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i de la Secció Filològica de l'IEC. És delegat de la presidència de l'IEC a Castelló.

Raquel Ricart (Bétera, 1962): Escriptora. Especialitzada en novel·la juvenil, negra i de ciència-ficció. Guardonada amb diversos premis literaris, com l'Andròmina el 2010, el Premi de la Crítica dels Escriptors Valencians el 2011 o el de Creació Literària de l'Institut Interuniversitari de Filologia de la UV el 2012.

Antoni Rico (Alacant, 1979): Historiador. Professor de secundària. Ha publicat obres com *No tots els mals venen d'Almansa* (2013) o *Joan Fuster i el pensament nacional. Entre el problema i el programa* (2021).

Isabel Robles (Alhambra, 1948): Professora, assagista, traductora i poetessa. Titulada en Geografia i Història per la UV i en Hispàniques pel Lewis and Clark College de Portland, Oregon. Ha estat professora de secundària.

Rosa Roig (Sueca, 1962): Llicenciada en Filologia Catalana per la UV i docent des del 1986. A més d'això, també és bloguera, poetessa i escriptora. Membre de Women's Legacy Project.

Xavi Sarrià (Barcelona, 1977): Músic, escriptor i editor. Fundador, el 1993, del grup Obrint Pas i membre fins ala seua dissolució el 2014. Autor d'obres com *Històries del Paradís* o *Totes les cançons parlen de tu* i cooperativista de l'editorial Sembra Llibres des de la seua creació el 2014.

Francesc Signes (l'Alcúdia, 1954): Llicenciat en Ciències Econòmiques per la UV. Alcalde de l'Alcúdia del 1991 al 2007 i diputat a les Corts entre el 2007 i el 2011 pel PSPV-PSOE.

Rosa Solbes (Alacant, 1950): Periodista. Primera directora de Ràdio 9. Membre del Consell d'Administració de Radiotelevisió Valenciana (RTVV, 2012). Ha escrit en els mitjans *El País*, *La Calle*, *Diario de Valencia*, *Primera Pàgina*, Radio Cadena (RTVE), etc.

Vicent Torrent (Torrent, 1945): Diplomant en Magisteri i músic de formació autodidacta. Creador de la Fonoteca de Materials de l'Institut Valencià de la Música, principal font d'informació sobre la música popular del País Valencià. Fundador del grup Al Tall i membre fins a la seua dissolució l'any 2013.

Alicia Villar (Barcelona, 1976): Llicenciada i doctora en Sociologia per la UV, professora del Departament de Sociologia i Antropologia Social. És delegada de Trajectòries Acadèmiques de la UV. Autora del llibre coral *Nosaltres les fusterianes* (2017). És coordinadora del Lab de Feminisme de la Fundació Nexa.

Rafa Xambó (Algemesí, 1954): Llicenciat en Psicologia i doctor en Sociologia per la UV, a més d'escriptor i músic. Professor del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la UV. Va ser membre del Consell d'Administració de RTVV i del Consell Rector d'À Punt. Ha centrat les seues publicacions en l'anàlisi dels mitjans de comunicació al País Valencià, i ha fet estudis sobre la identitat nacional, joventut, sexualitat i sociolingüística, entre d'altres.

Salutació del degà de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, Albert Moncusí

La institució universitària té ple sentit si respon a reptes i a inquietuds socials que contribueixen a obrir portes a la consciència crítica. Així, la Universitat, en una constant vigília intel·lectual, construeix i transfereix coneixement al servei de la societat. És important recordar aquests principis en uns temps en què aquest servei és tan necessari. D'una banda, la institució es pot veure immersa en dinàmiques que persegueixen engruixir els currículums dels qui hi treballem, a oferir-nos beneficis o a generar productes que només llegim, entenem i valorem nosaltres. Pot passar, també, que considerem que aquesta mena de coneixement, produït en exclusiva, és l'únic valuós. D'altra banda, pot ser que hi haja qüestions el valor de conèixer les quals es qüestione socialment o, fins i tot, que siga qüestionada tota pràctica que emane d'aquest valor. Parlem d'assumptes com la cultura popular, les bases socials i culturals de les identifications nacionals, la igualtat de gènere o la minorització de les llengües i els seus usos.

Aquest llibre i les jornades que el van originar incideixen en el ple sentit de la institució universitària i ens recorden la necessitat d'aprofundir-hi. Com a degà de la Facultat de Ciències Socials de la UV, estic content i agraït de poder escriure aquestes línies i em sent afortunat d'haver tingut l'oportunitat de donar suport a les Jornades Joan Fuster i les Ciències Socials al País Valencià.

Fa més d'un any que el professor Rafa Xambó va proposar al nostre deganat d'organitzar un esdeveniment que incidís en el valor de l'obra fusteriana per a les ciències socials i, específicament, per al pensament que des d'elles s'ha fet a les terres de parla catalana en general i a les valencianes en particular. Es tractava d'omplir un buit en el seguit d'actes i esdeveniments que, durant l'any Fuster, havien glossat fins aleshores la figura i l'obra de l'assagista i intel·lectual de Sueca. Agraïsc molt a la comissió organitzadora de les jornades, amb Xambó al capdavant i amb la participació d'Encarna Canet Berenguer, Josepa Cucó Giner, Ernest Garcia, Ramón Llopis Goig, Sandra Obiol i Alícia Villar, que no escatimessen esforços en l'organització d'un seguit de taules que van estar a l'alçada de la figura de Joan Fuster i del seu pensament, tant pel seu contingut com per la talla de les persones que van anar intervenint a la nostra sala d'actes durant tots els divendres que van seguir el 7 d'octubre de 2022. Les jornades van ser, a més, exemple de col·laboració institucional entre la Universitat i la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana.

Quatre conferències i cinc taules rodones van explorar les contribucions que ha suposat l'obra de Fuster en un exercici d'anàlisi crítica que, lluny de la presentació hagiogràfica, incidia en les aportacions que va fer en la seua obra, de forma directa, però també en les omissions o en les mostres d'escepticisme presents en l'obra fusteriana.

Tanque aquesta presentació amb un agraïment a les contribucions fetes durant les jornades des de la taula o des del públic i, en particular, a aquelles que aquest llibre plasma en paper. Moltes gràcies també a Rafael Xambó i a Joan Torres-Palomares per la tasca d'edició, i a PUV per la materialització d'aquesta obra que fa honor al ple sentit de la nostra institució.

Introducció:

Joan Fuster i les ciències socials al País Valencià

Encarar-nos a les aportacions de Fuster a les ciències socials és, sobretot, abordar el paper i la influència del llibre, sociològicament fonamental, *Nosaltres, els valencians*, amb el qual va obrir i sacsejar el debat intel·lectual, va provocar tot d'irritacions en els sectors reaccionaris, algunes o moltes enveges per la seua erudició i intel·ligència, i va patir desqualificacions miserables i persecució personal i professional amb intents d'assassinat inclosos.

La recepció de l'obra ha sigut constant des de la seua aparició, també gràcies als detractors il·letrats que n'han fomentat la curiositat i han portat a diverses generacions de valencians inquiets a llegir Fuster i el *Nosaltres* per tal d'aclarir (aclarir-se) quant a la identitat nacional dels valencians. El conjunt de les ciències socials i les humanitats que s'han practicat d'aleshores ençà han estat influïdes per l'obra de Fuster. Si bé en les humanitats tots els assajos històrics i literaris són rellevants, en el cas de les ciències socials serà indubtablement *Nosaltres, els valencians* el llibre referent per excel·lència. Tot i això, en el llibre que ara introduïm es deixen sentir altres influències d'uns altres llibres de Fuster i també dels articles periodístics que va practicar per necessitats nutrícies al llarg de la seua vida.

NOSALTRES, ELS VALENCIANS

En la inhibició dels altres pren estímul el meu propòsit. És un primer motiu: escric aquest llibre perquè ningú no l'ha escrit encara, i perquè ningú no sembla disposat a escriure'l. Una altra cosa puc al·legar, en segon lloc, a favor meu: el fet de compartir un apriorisme militant sense el qual tota indagació seria un entreteniment sòrdid i gratuït. M'apresso a proclamar-ho: apriorisme, o partit pres, o com li vulgueu dir, entenguem-nos, però no pas de cara al passat ni de cara a la circumstància immediata, sinó respecte a les possibilitats obertes al dia demà. Dins les meves –i tan òbvies!– limitacions hauré de valer-me de la història i hauré d'acudir a les dades que el sociòleg es reserva; ho faré amb la més rigorosa objectivitat. De tota manera, estic convençut que una obra com aquesta no pot ésser concebuda sinó des d'una decisió de futur. I això que anomeno «decisió de futur» és un punt que fa temps que tinc clar. Si començo per denunciar la nostra malaltia o les nostres malalties col·lectives, és que sé que sense això mai no tindrem la

possibilitat de sobreposar-nos-hi. Els valencians hem de defensar-nos com a poble: tal és, reduït a afirmació incitant, l'apriorisme a què em referia.¹

El llibre de Fuster és l'obra d'un modern per diverses raons. En primer lloc és l'obra d'un il·lustrat, d'un erudit racionalista que anteposa, a la ideologia, la passió pel co-neixement. En segon lloc, és modern en la pretensió totalitzadora de la història que s'oposa a la concepció fragmentària de la postmodernitat. Hi manté un to teleològic que, lluny si es vol de plantejaments merament evolucionistes, indica l'única solució dels valencians com a poble: l'afirmació autocentrada del País Valencià contemporani en el context dels Països Catalans. I també és modern en el sentit renovador de la historiografia i d'incitació a l'acció col·lectiva.

Anem a pams. A partir de la pregunta essencialista i metafísica del «què som», l'autor construeix una filosofia de la història dels valencians. Els episodis de cada moment històric, de cada època són analitzats i jutjats, també jutjats –l'autor ens ha deixat ben clar el seu posicionament ideològic de bon començament– per tal d'escatir allò característic i diferencial dels valencians (pretensió ontològica) i les fractures que s'hi produeixen, els entrebancs que barren el pas a la normalitat nacional. I els mateixos moments són reanalitzats des de diverses perspectives. Així, la fundació del Regne, el segle d'or valencià, la decadència, la Il·lustració, l'insurgentisme, la Renaixença, són sotmesos a diversos enfocaments. Tots els capítols de la segona i tercera parts del llibre transiten cada vegada des del principi històric dels actuals valencians fins al segle xx: unes vegades serà l'anàlisi de les classes socials i les seues relacions, altres hi excel·lirà l'investigador de la cultura, altres encara serà l'historiador de la política o dels moviments socials. L'objectiu clar és reconstruir la genealogia col·lectiva dels valencians; els factors constitutius, estructurals i històrics.

Les idees insistents de Fuster que es teixeixen tot al llarg del text són la dualitat insoluble, la catalanitat del país, el provincianisme i provincialisme, la fallida en els moments clau (insurgentisme, Renaixença, industrialització), el problema de la qüestió de noms; idees que el menen a una actitud pessimista, fatalisme historicista, en concloure que «fallem» com a poble. Manca en Fuster una clara explicitació del model referencial dels pobles que «no fallen». Suposem que «no fallar» deu voler dir haver assolit un estat propi en el temps modern com altres pobles, ¿dels valencians? ¿dels Països Catalans? No ha pogut ser: hem fallat. «Ens han fallat els homes.» Aquesta és una de les frases que més clarament impugnarán els estudiosos socials per ser una afirmació que infravalora els condicionants estructurals.

¹ Pàg. 19-20. Tot i que la primera edició és de l'any 1962 i fou el primer llibre publicat per l'editorial que prengué el nom d'aquell any, citarem sempre per l'edició del 1994, que conté l'important pròleg a la segona edició (1964), atès que és la més accessible actualment al lector.

No és, doncs, la lectura de Fuster una anàlisi marxista, no és una lectura de classe. Hi conté apunts d'interès per a una perspectiva tal, però s'hi centra en una anàlisi de la dominació nacional des de la perspectiva històrica, del procés i les causes que porten a la minva entre els valencians de la consciència de catalanitat, de la consciència col·lectiva diferenciada. Ofereix, això sí, una reconstrucció espaciotemporal que permeta als valencians contemporanis recuperar un sentit històric: la historicitat com a eix de la consciència col·lectiva que porte a la mobilització social. Els ecos voltairians de la tríada cultura-consciència-llibertat actuen de motor en el plantejament de Fuster.

En el pla ideologicocientífic, el llibre posa les bases de la moderna investigació científicosocial i trenca amb el discurs ideologicoburgès que s'havia construït a l'entorn d'uns pocs mites i tòpics. Quant a l'impuls a la investigació, l'obra és plena de suggeriments, d'anotacions sobre vuits historiogràfics, d'indicacions sobre fenòmens poc estudiats. El sol fet del marc espacial i temporal escollit demostra la utilitat d'escollir l'àmbit valencià com a unitat d'anàlisi. La resposta, en aquest sentit, dels investigadors universitaris suposarà el ple desenvolupament de les ciències socials al País Valencià.

En el pla directament polític, el llibre introdueix i potencia el debat sobre la qüestió nacional dels valencians, cohesiona el moviment nacionalista i el dota d'un discurs de gran poder d'atracció a les acaballes del franquisme. Sense aquest llibre, explicat per tot arreu en xarrades i col·loquis durant els anys seixanta i setanta del segle XX, el valencianisme no haguera tingut la capacitat d'adhesió i de penetració social que va manifestar fins a la mal anomenada batalla de València. Sense aquest llibre, que ficava el dit en la nafra de la catalanitat del país i removia l'anticatalanisme latent de segles en la societat valenciana, sobretot de València ciutat, potser aquella cacera al catalanista que etiquetaren propagandísticament els autors de la tercera via com a batalla de València no hauria tingut la virulència que va presentar, però tampoc ho hagueren estat les formidables mobilitzacions del final del franquisme i primera transició per les llibertats nacionals i l'Estatut d'Autonomia.

Els dos nivells al·ludits, ideologicocientífic i polític, se sobreposen contínuament al text. En tractar-se d'un assaig, en haver deixat ben clares les intencions, l'autor no fa trampa. O potser sí: amb la censura franquista. Pot fer passar per un innocent llibre d'història local el que conté un dur al·legat antijacobí, antiunitarista espanyol. Alhora, aquesta estructura que uneix dades històriques, anàlisis i interpretacions, amb propostes polítiques nacionalitàries, també té, d'altra banda, una major eficàcia comunicativa, didàctica i persuasiva; elements que n'expliquen l'èxit i el refús de què fou objecte per part del poder local en veure impugnats el seu discurs coent i estantís i detectar el perill mobilitzador que implicava.

Quant a les febleses de l'anàlisi de Fuster en el pla ideologicocientífic, Josep Picó (1986), en un dels pocs treballs publicats sobre la qüestió, des de la sociologia del coneixement, després de considerar problemes menors de l'obra l'èmfasi de Fuster en l'agrarisme del país, la vertebració política o el conflicte lingüístic, n'assenyala, com a

principal debilitat, la sobredosi de *necessitat històrica* que Fuster fonamenta en sòlides condicions de possibilitat; el punt feble, doncs, és l'interrogant sobre la composició i la força de l'estructura social.

Rafael Ll. Ninyoles (1982), pel seu compte, entenia l'obra de Fuster com la indefugible rèplica als plantejaments de la historiografia espanyola i als filosofemes xovinistes del 1998. Remetent-se a Salvador Giner, incidia en la importància de l'obra com a part integrant del bagatge sociològic pel fet que, en l'anàlisi sobre el país, predomina en Fuster l'element racional i científic sobre l'ideològic i el polític. Amb tot i això, Ninyoles rebutja l'essencialisme fusterià i considera els riscos intel·lectuals de l'assaig d'introspecció col·lectiva en relació amb la particular concepció del temps i l'espai que comporta. Segons Ninyoles, si bé la sociologia valenciana es veurà esperonada per l'obra de Fuster, també hi manté una «cordial discrepància» quant a les principals hipòtesis.

Pel nostre compte, afegiríem altres febleses de l'assaig fusterià, com l'escassa referència al marc espanyol i al context europeu en què s'esdevenen els processos que l'autor analitza, és a dir, l'excessiva càrrega de perspectiva interna, sense especificació de marcs referencials o criteris comparatius amb altres espais europeus. Tanmateix, en descàrrec de l'autor, caldria dir que el que ell es proposava era analitzar el cas valencià en funció de criteris i valors únicament valencians. S'endeuina a l'obra que el referent de contrast respecte a la situació valenciana –per extensió als Països Catalans– són les nacions amb estat. D'altra banda, si hi ha comparació, és entre els Països Catalans, sobretot entre el País Valencià i Catalunya, i no se'n fan, de comparacions, amb altres espais culturals europeus sense estat. Tot i això, entenem que s'han menystingut les condicions de producció de l'obra: les dificultats per a accedir als textos sobre Europa que haurien permès allò que reclamem; els perills, fins i tot físics, per a entrar a fons en la que podríem anomenar qüestió espanyola; en suma, les importants limitacions d'accés a la informació, fins i tot l'escassa i fragmentària informació sobre el País Valencià contemporani, i els greus constreïments a la producció del text: amb un ull pensant en el lector model i amb l'altre en el lector censor i l'eventual repressió. Aquest problema de l'època, el context franquista, ha estat poc considerat en la majoria dels autors que han criticat el text. Hom ha arribat a retreure-li, a Fuster, que no analitzés el període republicà, com si una tal empresa fos possible en aquell moment en un llibre amb pretensions de curs legal.

D'altra banda, s'ha parlat molt del llibre i contra el llibre. L'economista Ernest Lluch el va considerar el paradigma de referència dels científics socials dels anys seixanta i setanta del segle XX. El sociòleg Josep-Vicent Marqués, més mesuradament si es vol, el considerava punt de referència, però no punt de partida i menys encara una Bíblia. Més crític encara quant a l'acollida de l'obra entre els intel·lectuals, el sociolingüista Lluís Vicent Aracil afirmaria que, a Fuster, més que aprofitar-se'l, se l'«aprofeta», i l'antropòleg Joan Francesc Mirà reconeixeria que l'excessiva importància donada al llibre ha tingut efectes nocius sobre el conjunt del nostre pensament.

En aquest darrer sentit, cal tenir en compte la mena d'argot que la devoció al llibre va generar i que identificava com a «fusterià» l'usuari d'aquell lèxic. Paraules com *dimissió*, *defecció*, *fracàs*... reflecteixen la «mentalitat» esquerrana-progressista-nacionalista – «fusteriana» – d'una certa intel·lectualitat valenciana i instauren una certa litúrgia del llenguatge.

D'altra banda, entre l'aprofitament intel·lectual de les hipòtesis fusterianes i l'«apropietament» sociopolític, trobàvem un vuit notable, només mínimament treballat per Picó i Ninyoles, pel que fa a l'anàlisi científica de la recepció de l'obra en la intel·lectualitat en particular i en la societat valenciana global, així com de la seua influència posterior. Alguns comentaris quant a açò darrer trobareu entre les pàgines d'aquest llibre. Un estudi amb les eines de la sociologia del coneixement, de la cultura i de la comunicació ens seria de gran utilitat per a comprendre millor la versatilitat de l'obra de Fuster, la qual sí que ha estat més analitzada amb les eines de la crítica literària. Les aportacions de Toni Mollà, Vicent Pitarch, Isabel Robles, Gustau Muñoz, Ernest García i Antoni Rubio aporten llum sobre la influència de Fuster i sobre les lectures actuals de la seua obra.

ELS INTEL·LECTUALS VALENCIANS I LA INVESTIGACIÓ SOCIAL

L'aparició del llibre *Nosaltres, els valencians* estimulà l'ambient intel·lectual de la València d'aleshores. El mestratge de professors universitaris com Murillo, Reglà, Tarradell, Giralt, Nadal, Sanchis Guarner... va orientar les inquietuds investigadores del grup de joves universitaris que es preocupaven pel país i va permetre posar les bases de l'emergència d'una ciència social orientada al coneixement de la realitat pròpia: l'economia, la historiografia, la sociologia i l'antropologia seran les disciplines que més se'n beneficiaran.

A finals dels seixanta, apareixen al País Valencià una bona quantitat de textos que s'orienten a aprofundir en el millor coneixement de la realitat econòmica, social i històrica. El 1968 es publiquen: *La Renaixença al País Valencià* i la reedició de *La llengua dels valencians*, tots dos de Manuel Sanchis Guarner; *Aproximació a la història del País Valencià*, de Joan Reglà. El 1969 Rafael Ll. Ninyoles publica *Conflicte lingüístic valencià*. A principis dels setanta, quan la transformació industrialitzadora que s'estava produint al País Valencià començava a ser verificada pels investigadors socials, es genera una intensa polèmica respecte a la realitat valenciana i el rumb que pot prendre aquesta societat. Els joves universitaris del període immediatament anterior preparen els seus primers estudis i en alguns casos les seues tesis doctorals. La major part d'ells han esdevingut professors universitaris. L'adhesió parcial o total, les refutacions, matisacions o crítiques a l'obra de Fuster proliferen en aquella efervescència polemista i investigadora. Els nous científics socials, en la pretensió d'inserir el seu treball en els procediments de rigor

analític que exigeix la pròpia disciplina, usen l'obra de Fuster com una font d'hipòtesis que exigeixen comprovació o refús i es distancien de l'essencialisme i la sobrecàrrega historicista de Fuster. Quasi tots, però, reconeixen el deute amb el mestre de Sueca i el reenfocament que això suposa per al seu treball investigador, si més no, perquè tots els estudis tindran com a marc d'anàlisi el País Valencià d'alguna o altra manera.

Són els anys en què es publiquen *Estructura econòmica del País Valencià* (1970), de diversos autors; *El valencianisme polític* (1971), d'Alfons Cucó; *Idioma i prejudici* (1971), de Rafael Ll. Ninyoles; *País perplex* (1974), de Josep-Vicent Marquès; *Un estudi d'antropologia social* (1974), de Joan Francesc Mira; *Integrats, rebels i marginats* (1974), de Salvador Salcedo; *La via valenciana* (1976), d'Ernest Lluch; *Empresario e industrialización* (1976) i *El moviment obrer al País Valencià sota el franquisme* (1977), ambdós de Josep Picó; *Estructura y dinámica de la población en el País Valenciano* (1976) i *El País Valencià com a formació social* (1976), ambdós de Damià Mollà. Un grup de sociòlegs, entre els quals la majoria dels que acabem d'esmentar, juntament amb alguns economistes i altres científics socials, publicaran la important obra col·lectiva *L'estructura social al País Valencià* (1982), la qual tanca aquesta etapa intensa de producció centrada en la comprensió del propi país.

Limitant-los a l'obra dels sociòlegs d'aquell moment, Rafael Ll. Ninyoles, en la introducció a l'obra col·lectiva *L'estructura social al País Valencià* (1982), trobava en la sociologia valenciana les característiques següents: interès per l'estructura social històrica, marcat accent del caràcter teòricament crític de les investigacions, posició antiempírica que no antiempírica, insuficiències empíriques en relació amb els problemes de finançament per a produir dades i, per tant, productes de caire més aviat artesanal, «insiderisme» i compromís polític que es projectava en una activitat d'intervenció pública del discurs sociològic (Ninyoles, 1982, pàg. 20-24).

Pel seu compte, Josep Picó (1986) la va considerar una sociologia-resposta a la realitat política i social del moment històric (1960-1980), la qual trobava caracteritzada pels problemes i les contradiccions del tardocapitalisme que afectaven una societat en vies d'industrialització i modernització, ofegada pels condicionaments ideològics dels últims anys de la dictadura, i que arrossegava un problema històric d'opressió cultural (nacional). Entenia Picó que la sociologia d'aquesta primera hora es trobava travessada per un punt de mira central que era l'anàlisi de la dominació en tres nivells: socioeconòmic, ideologicocomunicatiu i polític. Al primer correspondrien els estudis sobre les classes socials que realitzaren Mollà i Picó. Al segon, els treballs de Ninyoles, Marquès i Salcedo. I al tercer confluirien tots plegats en la denúncia de la dominació i del poder des d'una postura crítica.

En qualsevol cas, el que és indubtable és que, amb tots els ets i els uts producte de l'època, la sociologia valenciana naix de la resposta de les noves generacions a la convocatòria de Fuster per tal de conèixer millor la societat valenciana. Alguns, fins i tot, així ho feren constar als pròlegs dels seus llibres. Anys després, amb la segona gran

transformació que experimenta el País Valencià, només la sociolingüística va continuar en el terreny de la sociologia del coneixement i en l'anàlisi social del llenguatge, mentre que els altres sociòlegs van emprendre altres tasques professionals en el procés d'institucionalització, sobretot acadèmica, de la sociologia al País Valencià. Tot i que la investigació social posterior es produiria dins uns paràmetres semblants als de l'entorn espanyol i europeu, tant en el vessant acadèmic com en el de la investigació aplicada o administrativa, l'empremta de Fuster s'ha vist reflectida en un bon grapat de recerques que han tingut com a marc d'anàlisi el País Valencià.

A més dels autors esmentats que continuaren la seua tasca sociològica, cal destacar l'obra col·lectiva *La sociedad valenciana de los 90*, coordinada per Manuel García Ferrando, les recerques (llibres, informes i tesis doctorals) dutes a terme per Josepa Cucó, Ernest Garcia, Maria Poveda, Pura Duart, Olga Quiñones, Antonio Ariño, Gil Manuel Hernández, Rafael Xambó, Ramon Llopis, José Manuel Rodríguez Victoriano, Rafael Castelló, Enric Sanchis, Francesc Hernández Dobón, i les aportacions de les generacions posteriors, les quals, si més no, han assumit el marc d'anàlisi del País Valencià en les seues recerques.

D'altra banda, com insistia Rafael Ninyoles (1992) en el llibre *El País Valencià a l'eix mediterrani*, alguns dels temes i problemes que preocuparen els sociòlegs de la primera generació han esdevingut crònics:

- l'articulació social i territorial del país
- l'estructura social
- la mobilitat de classes
- el conflicte lingüístic
- l'autoodi
- l'anàlisi social del poder
- l'articulació de la nostra societat amb les estructures supraregionals.

Al treball editat per Gustau Muñoz (2008), *Joan Fuster. L'anàlisi de la realitat social*, se'n fa una actualització, del pensament fusterià a la primera dècada del segle XXI. Paga la pena destacar l'aportació d'Ernest Garcia, el qual, més enllà de l'actualització de dades sociològiques sobre el País Valencià i la insistència de Fuster en l'agrariisme, tot i que l'agricultura havia baixat al 18% ja en l'any 1973 i la indústria superava el 30 %, proposa la conjectura que el mateix Fuster «pensaria que, havent-hi sociòlegs en exercici, aqueixa faena ja no era cosa seua». Tanmateix, també assenyala Ernest Garcia que la influència del seu pensament, el de Fuster, «va contribuir a prolongar la presència de descripcions de la realitat social que havien esdevingut anacròniques».

Resulta especialment interessant l'anàlisi que Ernest Garcia fa de la lectura fusteriana de la societat contemporània, que titula *Ciència, tecnologia, consum: si és modern deu ser bo...* Garcia revisa l'assaig de Fuster quant a la temàtica per a avançar, que resulta

una mica decebedora. Més enllà dels comentaris enginyosos, l'excel·lent factura formal dels textos i alguna percepció anticipatòria –el País Valencià com a geriàtric de l'Europa nòrdica– la revisió que fa Fuster de la societat contemporània es troba sovint llastada pel tòpic, pel tòpic progressista si voleu. El columnisme de Fuster no es pot llegir com una mostra d'una sociologia de la vida quotidiana, una crítica de la cultura contemporània o qualsevol altra expressió científicosocial. Garcia planteja que ens trobem davant un Fuster convencionalment modernitzant, amb una actitud positiva cap al procés de modernització, una confiança sense fissures en el progrés tècnic i un escepticisme enfront dels plantejaments ecologistes. D'açò darrer, Ernest Garcia en posa dos exemples ben contundents: la burla que Fuster fa de les plaques solars i de l'ús de la bicicleta. L'entusiasme de Fuster quant al consum de masses aniria en la mateixa línia. En aquest sentit, Garcia interpreta aquest «consumisme» com una mostra del progressisme genèric marcat per l'experiència de la memòria de la fam i les dures condicions de vida de les primeres dècades de la dictadura feixista de Franco. Conclou l'autor, quant al suggeriment que Fuster hagués esbossat els elements d'una sociologia i antropologia de la vida quotidiana al País Valencià modern, que no és el cas i que no conté aportacions mereixedores d'atenció en aquest sentit. Sí que li reconeix, més encara tenint en compte les circumstàncies de producció, un treball macrosociològic notablement bo en el *Nosaltres*, amb un «enfocament de ciència social moderna [que] resultava encara molt i molt innovador [...] Va traçar un quadre prou exacte de la societat valenciana d'aquell moment».

En caldria molt, de paper, per a analitzar el que ha fet la sociologia valenciana i en què ha esdevingut dels anys noranta del segle XX ençà. Des d'una òptica més general, ja ho vaig intentar a *Els intel·lectuals al País Valencià. De la consciència crítica a la dispersió*. Val a dir, en qualsevol cas, que la incitació de Fuster va permetre l'emergència de la generació d'intel·lectuals més important que mai havia tingut el nostre país en tota la seua història. Val a dir també que, quan la sociologia pretén aconseguir el màxim de transparència per al conjunt de la societat sobre el coneixement d'aquesta, esdevé consciència de la societat, i això, ací, ho va començar el senyor Fuster. Altrament, és enginyeria social, tecnologia per a la manipulació i al servei de la dominació, que necessita per a la seua eficiència mantenir ocults part dels seus coneixements.

En aquest llibre que ara introduesc, el lector trobarà els arguments i els debats que, coincidint amb el centenari del naixement de l'autor, vam tenir a la Facultat de Ciències Socials de la UV. La profusió d'actes, jornades i textos sobre el Fuster literat, hagueren deixat a l'ombra la formidable incitació a les ciències socials que va fer i de la qual aquest llibre és una petita mostra.

El meu agraïment més sincer a les companyes i companys que integraren el comitè organitzador de les Jornades, a totes les persones que participaren aportant textos i reflexions, als estudiants i públic general assistent. Vull agrair especialment a la meua facultat i al Departament de Sociologia i Antropologia Social el suport que donaren

des del primer moment, també a la Conselleria d'Educació i Cultura d'aleshores i a l'Institut d'Estudis Catalans.

Finalment, si aquest llibre contribueix perquè les noves generacions de científics socials continuen la via d'anàlisi i reflexió que va iniciar el mestre de Sueca, haurà valgut la pena tot l'esforç.

Rafael Xambó. Benimaclet (València)
Novembre de 2023

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Fuster, Joan (1962). *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62.
- Garcia, Ernest (2008). «La societat valenciana mig segle després». Dins Muñoz, Gustau (ed.): *Joan Fuster. L'anàlisi de la realitat social*. València: PUV.
- Ninyoles, Rafael Ll. (comp.) (1982). *Estructura social al País Valencià*. València: Diputació de València.
- Ninyoles, Rafael Ll. (1992). *El País Valencià a l'eix mediterrani*. Tavernes Blanques: L'eixam.
- Picó, Josep (1986). *País Valencià: sociologia de la sociologia*. «Debats», n. 17.
- Xambó, Rafael (1989). «Els intel·lectuals al País Valencià. De la consciència crítica a la dispersió». Dins Diversos autors: *El nacionalisme català a la fi del segle xx*. Barcelona: Edicions de la Revista de Catalunya.
- Xambó, Rafael (1996). *El sistema comunicatiu valencià*. [Tesi doctoral]. Facultat d'Economia. UV.

Joan Fuster és l'intel·lectual valencià més fecund, lúcid, rellevant i influent del segle XX, amb una marcada incidència en el conjunt de la cultura catalana. El seu interès perquè la generació de joves universitaris dels anys seixanta i setanta s'ocuparen d'estudiar la pròpia realitat des d'una òptica nova, allunyada dels tòpics de la burgesia valenciana i el franquisme retrògrad, va tenir una resposta entusiasta i rigorosa que va conduir a l'emergència de recerques, tesis, llibres, articles, revistes que suposaren una forta embranzida de les ciències socials al País Valencià. Disciplines com la sociologia, l'antropologia, l'economia i la història experimentaren un desenvolupament notable en la que podríem considerar pròpiament com la primera generació valenciana de científics socials.

La influència de la seua obra va generar importants debats entre els joves acadèmics, alhora que era atacada i perseguida pel tardofranquisme i els seus corifeus sense cap argument ni debat més enllà de la burda i simple desqualificació personal. També va tenir una notable influència en els nous actors polítics a la fi del franquisme. En qualsevol cas, Fuster i la reflexió que va concitar sobre el País Valencià fou germinal i impossible de bandejar de qualsevol anàlisi. Pot ser debatuda, però no ignorada. Les seues aportacions a l'anàlisi social, cultural, política i econòmica obriren un camí de propostes del qual s'han beneficiat nombroses recerques.

En el centenari del seu naixement, la Facultat de Ciències Socials va considerar fonamental difondre les aportacions de Joan Fuster a les ciències socials: donar-les a conèixer a l'estudiantat i obrir el debat necessari sobre la vigència d'aquelles idees. Al llibre s'inclouen textos de Toni Mollà, Vicent Pitarch, Isabel Robles i Gustau Muñoz, juntament amb les aportacions al debat d'un bon nombre de professors de la Facultat i la col·laboració de destacats actors de la cultura contemporània del País Valencià. Un llibre necessari per a continuar reflexionant i debatent sobre la nostra realitat social, cultural, econòmica i política.